

Віктор ШЕВЧУК

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
голова науково-методичної ради Всеукраїнської асоціації поліграфоло-
гів, поліграфолог із 2017 року, заслужений юрист України,
м. Харків, Україна*

НАУКОВІ, ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

В реаліях воєнного сьогодення особливої актуальності та значимості набувають проблеми застосування поліграфних технологій, зокрема, визначення напрямків та шляхів удосконалення і перспектив запровадження застосування поліграфа як ефективного методу збирання, дослідження, оцінки та використання криміналістично-значущої інформації, як у кримінальному судочинстві, так і в інших видах юридичної практики [11, с. 328]. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні спрямовані на вирішення специфічних діагностичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних) слідів відображень, подій вчинених кримінальних правопорушень [28, с. 139]. Завдання, які вирішуються за допомогою застосування поліграфа, охоплюють різні напрями (слідчий, профілактичний, розшуковий, судовий, доказовий) [10, с. 51].

Актуальність дослідження проблем застосування поліграфа у кримінальному провадженні та перспектив його унормування в сучасних реаліях воєнного сьогодення передусім визначається необхідністю зміни фокусу від теоретичних дискусій до реальної практичної реалізації та вирішення наявних правових, наукових та методологічних проблем використання поліграфа у виявленні, розкритті, розслідуванні, профілактиці кримінальних правопорушень, кадрових перевірок, експертному забезпеченні, судовому розгляді кримінальних проваджень [15, с. 403–416]. Разом із тим, використання поліграфа вимагає надзвичайної

професійності, етичного підходу та правової обережності. Адже поліграф не є заміником досудового розслідування чи суду, а є лише інструментальним засобом діагностики психоемоційного стану певної особи, який має застосовуватись у межах законодавчо визначених процедур та з дотриманням прав людини [7, с. 10].

Сучасні виклики застосування поліграфа у кримінальному провадженні охоплюють правові, наукові, методологічні та етичні аспекти, що виникли внаслідок активізації його використання під час воєнного стану та антикорупційних реформ. Окремі проблеми використання поліграфа у виявленні, розкритті, розслідуванні, профілактиці кримінальних правопорушень та судовому розгляді кримінальних проваджень обумовлена динамічними змінами у вітчизняному законодавстві та зростаючим попитом на інноваційні, технологічні методи верифікації інформації під час розслідування особливо складних кримінальних правопорушень.

У сучасних умовах серед таких викликів варто виокремити: прогалини у вітчизняному законодавстві та відсутність чіткого законодавчого регулювання застосування поліграфа у кримінальному судочинстві, обмеження його можливості використання для цілей кримінального судочинства, як доказу в суді; проблеми з підготовкою кадрів, недостатня кількість висококваліфікованих фахівців-поліграфологів для проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа; недостатнє науково-методичне забезпечення використання поліграфа для цілей кримінального судочинства; удосконалення і стандартизація методики проведення судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа; неоднозначне і нерідко негативне ставлення до поліграфа, яке сформувалось у свідомості окремих громадян ще з давніх часів і перейшло у спадок як «незаконний», «небезпечний», а інколи «антинауковий» метод; відсутність єдиної Державної програми та Стратегії розвитку і запровадження поліграфа в нашій країні у різні сфери діяльності, затвердженої на державному рівні; окремі наукові, правові та методологічні проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні.

Досліджуючи *наукові проблеми застосування поліграфа у кримінальному провадженні*, варто зауважити, що на сьогодні у багатьох науковців та практиків не виникає сумнівів щодо ефективності використання поліграфа в боротьбі зі злочинністю. Водночас, питання наукового обґрунтування цього методу, правової регламентації процедури його застосу-

вання потребує зважених підходів, які ґрунтуються не тільки на міжнародному досвіді застосування поліграфа, а й враховують традиції та сучасні особливості вітчизняної поліграфології та кримінального судочинства [27, с. 488–511]. Сьогодні практика застосування поліграфа у правоохоронній діяльності, виявленні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень суттєво випереджає теорію та методологію застосування цього психофізіологічного методу інструментальної діагностики ідеальних слідів.

Вбачається, що, новітні підходи у сфері поліграфології у сфері протидії злочинності відкривають нові горизонти ефективності, з одного боку, а з іншого – практика стикається із низкою перешкод, які уповільнюють повноцінне впровадження поліграфа. Серед них – недосконале нормативно-правове забезпечення, відсутність єдиного методологічного підходу та уніфікованості стандарту, нерівномірна підготовка фахівців, обмеженість судової практики щодо врахування результатів поліграфа в якості доказів, а також неоднозначне сприйняття доцільності його використання [17]. Передусім, це пов'язано із окремими проблемами наукової обґрунтованості цього методу, достовірності його результатів та валідності застосовуваних методик таких досліджень як під час залучення спеціаліста-поліграфолога, так і судового експерта при проведенні судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа.

Важливою характеристикою застосування поліграфа є рівень точності та вірогідності його результатів. У фаховій літературі нерідко зазначається, що в сучасних умовах технічного прогресу результати перевірки на поліграфі складають 92–98% (в інших випадках 90–95%), посиляючись на результати досліджень американських, європейських та вітчизняних учених [24, с. 72]. Насправді ж усе залежить від кваліфікації експерта та застосованих методик. Якщо перевірку проводитиме «випадкова» людина без належної освіти, точність насправді може впасти до 30–40%. Проте, багаторічний досвід поліграфології свідчить: у руках підготовленого спеціаліста вірогідність результатів сягає 92–98% [13].

При оцінці результатів дослідження важливо враховувати співвідношення понять «вірогідність» та «достовірність». Вірогідність – це статистична оцінка точності результатів застосування поліграфа, яка коливається, за різними даними, від 85% до 98%. Зміст цієї категорії

пов'язаний із ймовірнісними висновками, оскільки дані отримані за допомогою поліграфа не вважаються безумовним доказом у більшості судових систем через його ймовірнісний характер та можливість помилок. Вагомим також є приділення цьому питанню у «Методиці проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа», у якій зазначається, що вірогідність – це властивість одержаних результатів, істинність яких встановлена експертом [12, с. 9].

Водночас, наявність різноманітних чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на точність та вірогідність результатів дослідження, вимагає більш диференційованого аналізу точності (вірогідності) означеного методу. У зв'язку з відсутністю прямої, науково обґрунтованої залежності між перебігом фізіологічних реакцій та нещирістю як психологічним конструктом більшість досліджень присвячені не конструктивній, а критеріальній валідності цього методу [25, с. 29–36]. Цінність досліджень критеріальної валідності полягає в тому, що вони проводяться в реальних ситуаціях чи спеціально створених експериментальних умовах та поділяються на польові та лабораторні. Дослідження валідності та надійності методу ускладнено й тим, що нині відсутня єдина методика проведення таких досліджень [23, с. 303–304].

Разом із тим, не дивлячись на достатньо високі діагностичні показники застосування комп'ютерного поліграфа не усувають зауваження та дискусії науковців та практиків щодо неможливості досягти абсолютної безпомилковості – подібні обмеження притаманні й іншим судовим методикам (ДНК-тестування, психіатричні експертизи), чия доказова допустимість давно усталена [4, с. 261]. У свою чергу, висловлюється думка, що науково-технічна обґрунтованість поліграфа не викликає сумнівів, оскільки він являє собою багатофункціональний осцилограф. Проте, каменем спотикання у легалізації використання поліграфа є не його технічні характеристики, а інтерпретація результатів, отриманих із його використанням [6, с. 160–166].

Насьогодні продовжуються дискусії щодо точності та рівня достовірності та вірогідності проведення психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа [5, с. 26–42]. У цьому сенсі важливим є вирішення двох ключових питань: а) яка все ж таки реальна точність та вірогідність результатів поліграфічних досліджень – 92–98% чи інші показники; б) які чинники впливають на точність дослідження на поліграфі? На ці питання можна зайти відповіді у фаховій літературі,

яка обґрунтовує такі показники застосування поліграфа під час проведення досліджень [14, с. 223–230].

Зазначається, що на точність психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа впливає: 1. *Досвід поліграфолога*. Якщо перевірку здійснює фахівець, котрий має великий стаж і розуміє психологічні особливості людини, то похибка зазвичай не перевищує 2–8%; 2. *Підготовка особи, яку перевіряють*. Важливо, щоб підекспертна людина не перебувала у стані сильного стресу, не вживала заборонених препаратів тощо; 3. *Організація та методика проведення дослідження*. Використання перевірених методів і дотримання всіх стандартів та протоколів судових психологічних експертиз з використанням комп'ютерного поліграфа – запорука високої точності [13]. Крім цього, відмічається, що також необхідно враховувати вплив загального фізіологічного стану досліджуваного на результати тестування та випадки та чинники, які можуть зашкодити такому дослідженню і вилунати на їх об'єктивність та достовірність [8, с. 328–330].

Американська асоціація поліграфологів вказує на ключові елементи, які можуть спотворити результати: а) емоційний стан (стрес, тривога чи втома незалежно від брехні) може дати хибнопозитивний результат; медикаменти (заспокійливі чи стимулятори, що змінюють реакції) можуть знизити точність до 50%; навички суб'єкта дослідження (підекспертного) (тренування на контрзаходи, стискання м'язів та ін.) дає можливість обійти тест у 20–30% випадків; кваліфікація оператора (досвід поліграфолога в інтерпретації результатів тестування) підвищує точність на 10–15% [2].

Досліджуючи наукові засади застосування психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа у кримінальному провадженні, вбачається, що своєрідною фундаментальною науковою проблемою залишається відсутність прямого кореляційного зв'язку між фізіологічними показниками та актом свідомого надання неправдивої інформації досліджуваній (підекспертній) особі на поліграфі. Це пов'язано із тим, що поліграф фіксує не «нещирість», а рівень емоційної напруги та стресу. Науковці вказують на проблему «помилково-позитивних» результатів, коли щира, але тривожна особа демонструє реакції, ідентичні до реакцій приховування інформації [18, с. 267].

Серед наукових проблем також залишаються і невизначеність правового (процесуального) статусу результатів опитування психофізіологічних

досліджень із використанням поліграфа у кримінальному провадженні. Чинні норми КПК України не регламентує застосування результатів поліграфа як окреме джерело доказів. Вони можуть набувати доказової сили лише в межах судової психологічної експертизи з використанням з використанням комп'ютерного поліграфа, призначеної згідно з КПК України [21, с. 84]. Проте, на практиці постає проблема допустимості таких доказів, оскільки суди часто відхиляють результати використання поліграфа. З метою усунення зазначених проблем доцільно передбачити на законодавчому рівні відповідні зміни.

Особливої уваги привертають *правові проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні*. Особливо це стосується сфери кримінального судочинства, процесу досудового розслідування та судового провадження, що часто слугує для прийняття неоднозначних рішень щодо результатів застосування поліграфу, не визнання судами результатів таких досліджень як доказів. Сьогодні констатується ситуація відсутності належного законодавчого закріплення застосування поліграфа у кримінальному провадженні в Україні [3]. Мають місце законодавча трансформація та правова колізія, коли останнім часом набули чинності норми відомчих науково-правових актів, які зробили перевірку на поліграфі обов'язковою для широкого кола працівників правоохоронних органів (НАБУ, САП, ДБР). Проте у самому КПК України статус результатів поліграфа як доказу залишається невизначеним, що створює гостру потребу у внесенні змін до кримінального процесуального законодавства [16, с. 31–44].

Аналіз вітчизняного законодавства у сфері поліграфа дають підстави дійти до висновку, що сьогодні ми маємо «перехідну змішану модель» правового регулювання застосування поліграфа в Україні, яка поєднує елементи презумпції дозволеності (за відсутності прямої заборони) та дозвільного підходу в межах підзаконних актів. У нас склалася ситуація, в якій застосування поліграфа дозволено в державі, зважаючи на відсутність прямої законодавчої заборони на застосування поліграфа в Україні за принципом *Permissum est omne, quod non prohibetur lege* (Дозволено все, що не заборонено законом) [9, с. 137]. Отже, за таких обставин постає необхідність активізації роботи по усуненню прогалин та суперечностей у правовому полі у цій сфері відносин.

Вбачається, що однією із ключових передумов удосконалення доказової системи застосування поліграфа у кримінальному проваджен-

ні України є необхідність законодавчого визначення процесуального статусу поліграфа. Вбачається, що це можливо двома шляхами : 1) прийняттям окремого Закону, який дасть можливість у практичній площині повноцінно використовувати його результати спільно з іншими верифікованими інформаційними даним, особливо у сфері кримінального судочинства; 2) внесенням змін до кодифікованих нормативних актів України, зокрема до КПК України на підставі підготовки окремої норми, яка б відбивала правові основи застосування поліграфа й отриманих завдяки йому результатів проведених досліджень.

Досліджуючи *методологічні проблеми використання поліграфа у кримінальному провадженні* необхідно зауважити, що у сучасній поліграфології насьогодні існує низка дискусійних питань щодо понятійно-категоріального апарату цієї науки, мають місце окремі не вирішені питання методологічного характеру тощо. Вбачається, що серед таких слід виокремити такі: а) проблема юридичної невизначеності та різних тлумачень більшості понять щодо застосування поліграфа («орієнтуюча», «орієнтувальна», «доказова» інформація, «психофізіологічна» чи/або «психологічна судова експертиза з використанням поліграфа», поняття та сутності «поліграфа» і т.д.; б) протиріччя у Законі «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та судово-експертних досліджень» від 08.10.1998 р. та відомчих інструкціях про застосування поліграфа (МВС, ДБР, ДПС України і т.д.) щодо визначення, тлумачення і вживання понять «поліграф», «підекспертна та піддослідна особа», «експерт-поліграфолог», «спеціаліст-поліграфолог», «фахівець-поліграфолог», «поліграфолог» та ін.; б) змішування та не завжди правильне вживання термінів і понять «методи», «методика» та «методологія», «психофізіологічний метод» і психофізіологічна судова експертиза» і т.д. Методологічні проблеми застосування поліграфа найчіткіше проявляються при аналізі практики та експертних помилок [21, с. 83–102].

Отже, проблематика використання поліграфа у кримінальному провадженні залишається однією з найскладніших у сучасній теорії доказового права. Її складність полягає в поєднанні трьох рівнів – психофізіологічного, криміналістичного і процесуального. У першому аспекті поліграф виступає технічним засобом фіксації реакцій організму, що відображають психоемоційне напруження під час пред’явлення значущих стимулів. У криміналістичному аспекті він розглядається як до-

поміжний метод орієнтаційного характеру, що може сприяти перевірці показань та уточненню версій. Проте у процесуальному значенні поліграф не є самостійним джерелом доказів і не може підтверджувати факти, які мають юридичне значення без їх перевірки іншими допустимими засобами доказування [19, с. 321].

Отримані докази в процесі досудового розслідування із недотриманням кримінально-процесуальних вимог стають причиною закриття численної кількості кримінальних проваджень у зв'язку із недоведеністю вини обвинувачених. Саме тому важливим засобом боротьби зі злочинністю є отримання й використання при прийнятті процесуальних рішень, у тому числі й при ухваленні судових рішень, лише доказів, яким властиві такі внутрішні властивості, як *належність*, *достовірність* та *допустимість* [26, с. 106–109]. Саме через відповідність цим трьом найбільш важливим критеріям, або ж властивостям доказів у кримінальному провадженні суди мають об'єктивно оцінювати результати судової психологічної експертизи з використанням комп'ютерного поліграфа і приймати рішення визнавати їх як докази у кримінальному судочинстві чи ні, оскільки *це прерогатива тільки суду*.

Попри існуючі дискусії, судова психологічна експертиза із застосуванням поліграфа розглядається судами як один із доказових інструментів, за умови дотримання всіх нормативних вимог до об'єктивності дослідження й компетенції експерта. Тобто самі по собі «перевірки на поліграфі», проведені приватним чином без дотримання процедури судово-експертної діяльності, не є рівнозначними судовій експертизі. Водночас висновок судового експерта-поліграфолога, підготовлений відповідно до Закону, може мати доказове значення [22]. Суд оцінює висновок судової психологічної експертизи з поліграфом як доказ у сукупності з іншими доказами, звертаючи увагу на відповідність висновку вимогам закону, повноту та об'єктивність дослідження, а також на його достовірність та наукову обґрунтованість [20, с. 363–365].

Таким чином, аналіз та дослідження наукових, правових та методологічних проблем використання поліграфа у кримінальному провадженні дають можливість сформулювати основні напрями удосконалення у цій сфері діяльності: 1) актуальною на сьогодні є проблема законодавчого закріплення застосування поліграфа в Україні, зокрема, у судочинстві (кримінальному, цивільному, адміністративному та ін.); 2) удосконален-

ня і стандартизація методики проведення судової психологічної експертизи із використанням комп'ютерного поліграфа; 3) сертифікація робочих місць поліграфолога, поліграфів, кабінетів тестування, створення АРМ поліграфолога та ін.; 4) пропонування та запровадження застосування веб-технологій для аудіо-відеозапису та протоколювання судових засідань та досліджень на поліграфі (SRS True Records – це новітня кросплатформна веб-система судового запису та управління записами з розподіленими функціями транскрибування, автоматичне розпізнавання мови) «Спеціальні Реєструючі Системи», м. Київ, Україна); 4) технології штучного інтелекту та AI-поліграф; 5) зміни в КПК, розроблення і прийняття Закону про застосування поліграфа в Україні, запровадження Державної програми (стратегії) розвитку цього напрямку діяльності; 6) створення НДІ проблем вивчення застосування поліграфа в НАН Україна, НАПр України або інших інституціях; 7) створити єдиний Державний реєстр поліграфологів України.

Отже, запровадження ефективного використання поліграфа у кримінальному провадженні є комплексною і міждисциплінарною проблемою, вирішення якої потребує об'єднання зусиль та можливостей різних інституцій, науковців та практиків, синтезу наукових знань та прикладних розробок у сфері психології, психофізіології, медицині, кримінальному процесі, криміналістиці, судовій експертології та оперативно-розшуковій діяльності.

Література:

1. American Polygraph Association. *Meta-analytic survey of criterion accuracy of validated polygraph techniques*. Polygraph, 2011, 40(4), 196–305. https://polygraph.org/docs/polygraph_404.pdf
2. Американська асоціація поліграфологів та polygraph.ua Поліграф: детектор брехні, що розкриває таємниці душі – Wem.ua <https://wem.ua/poligraf-detektor-brekhni-shho-rozkryvaye-tayemnyczy> –
3. Войцехівський С. В., Гачкевич А. О. Передумови та виклики використання поліграфа для цілей кримінального судочинства: інформація як доказ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 325–334. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/336721/325330>
4. Грачук В. С., Чупринський Б. О. Особливості застосування поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності: правові та етичні аспекти. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 4. С. 260–266. DOI <https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.91.4.36>

5. Деркач Л. М., Спіріна І. Д., Татарінов В. І., Пеньков С. В. Критерії оцінювання ефективності психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу та організація моніторингу якості їх проведення: метод. рекомендації. Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 48 с.

6. Дмитренко Н. А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021, 22. С. 160–166.

7. Журавель В. А. Вітальне слово. *Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз*: зб. матеріалів панел. дискусії : IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. акад. прав. наук України ; Всеукр. асоц. поліграфологів. Харків : Право, 2025. С. 10–11.

8. Загородній В. С. Щодо деяких чинників, які можуть завадити перевірці на поліграфі. *Правове життя сучасної України*: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф., 15 травня 2020 р. Одеса: С. 328–330.

9. Коба В., Рядінська В. Модель правового регулювання відносин у сфері застосування поліграфа в Україні. *Юридичний вісник*. 2025. № 4. С. 123–156. <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2025.15>

10. Когутич І. І., Лешкович Т. А. Поліграф у кримінальному провадженні України: сучасний стан та перспективи. Монографія. Тернопіль, 2016. 234 с.

11. Макарова О. П., Матюшенко О. С. Поліграф у криміналістиці: теоретичні, правові та практичні аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2025, 34 (1), 327–344. <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.23>

12. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфа / Морозова Т. Р., Ласунова С. В., Тамакова Т. А., Шаповалов В. О. Київ: КНДІСЕ, 2023. 29 с.

13. Морозова Т. Р. Що говорить наука і практика про точність поліграфологічних досліджень? <https://morozova.center/news/23>

14. Морозова Т. Р. Сучасний стан теорії та практики поліграфних опитувань. *Науковий вісник НАВСУ*: Наук. – теор. журнал. К., 2004. № 6. С. 223–230.

15. Мотлях О. І. Поліграфологія: підручник. Київ: Освіта України, 2022. 550 с.

16. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44 doi: 10.33270/01242702.31

17. Муха Д. Поліграф в кримінальному провадженні: наскільки доцільно?. *Юридична газета*. 03.06.2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/>

18. Орлова Т. А., Волобуєв І. Р. Сучасні можливості експертної технології використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень. *Київський часопис права*. 1, 2024, 266–272. С. 267. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.37>.

19. Погорецький М. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 318–335.

20. Повстяний О. В. Судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як доказ у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 363–365.

21. Сергеева Д. Б. Використання поліграфа під час допиту: процесуальні, криміналістичні й психологічні питання. *Вісник кримінального судочинства*, 2025. (1-2), 83–102. С. 84. <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/83-102>

22. Судова психологічна експертиза з поліграфом – достовірність і науковий підхід. URL: <https://morozova.center/services/2>

23. Тимцуник Є. Історико-аналітичний огляд емпіричних досліджень методу опитування з використанням поліграфа. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Психологічні науки. 2019. № 1 (12). С. 301–316. DOI: <https://doi.org/10.32453/5.v12i1.153>

24. Циганенко О. В. Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа як науковий метод отримання відомостей, що мають значення для кримінального процесу. *Митна справа*. 2013. Ч. 2. Кн. 1. № 5 (89). С. 76–80.

25. Чебикін О. Я., Косьянова О. Ю. Використання поліграфа та методики емоційної зрілості для оцінки схильності до обману: монографія. Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2017. 224 с. http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1374/1/Chebykin_Poligraf.pdf

26. Шевчук В. М. Психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа та їх доказове значення. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 106–109. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17053>

27. Шевчук В. М., Капустіна М. В. Криміналістична поліграфологія / Криміналістика: підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.]; за ред. В. М. Шевчука; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. С. 488–511. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/20589>

28. Шевчук В. М. Роль криміналістичної поліграфології у кримінальному провадженні та системі забезпечення безпеки та оборони України. *Сучасний досвід використання поліграфа у сфері національної безпеки і оборони України в умовах воєнних загроз*: зб. матеріалів: IX Харків. міжнар. юрид. форум, м. Харків, 26 верес. 2025 р.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. акад. прав. наук України; Всеукр. асоц. поліграфологів. Харків: Право, 2025. С. 138–147. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/>